

RAZISKAVE K FENOMENOLOGIJI IN TEORIJI SPOZNANJA – UVOD

§ 1 Nujnost fenomenoloških raziskav za spoznavno-kritično pripravo in jasnitev čiste logike

9

S stališča logične tehnologije se je često priznavalo, da je treba logiko začeti z jezikovnimi obravnavami. »Jezik,« beremo pri MILLU,¹ »je očitno eden najvažnejših pripomočkov in orodij mišljenja in vsaka nepopolnost orodja ali načina njegove uporabe mora, kot vsak vidi, to tehniko, še bolj kot katero koli drugo, ovirati in motiti ter zatreti vsako upanje v uspešen izid. ... Vstopiti v študij znanstvenih metod, ne da bi se prej seznanili s pomenom in pravilno rabo različnih vrst besed, ni nič manjša napaka, kot če bi hotel nekdo izvesti astronomska opazovanja, preden se je naučil pravilno uporabljati teleskop.« Toda večjo nujnost, začeti v logiki z analizo jezika, vidi MILL v tem, da bi sicer ne bilo mogoče raziskovati pomena stavkov, predmeta, ki leži »na pragu« naše znanosti.

Z zadnjo opazko zadene ta odlični avtor na gledišče, ki je merodajno za *čisto* logiko, za čisto logiko kot *filozofsko* disciplino. Zato predpostavljam, da se nočemo zadovoljiti z izgradnjo čiste logike na način matematičnih disciplin –

¹ *Logika*, I. knjiga, pogl. 1, §1.

10 kot sistema stavkov, ki nastajajo v naivni-stvarni veljavnosti, ampak da obenem stremimo za filozofsko jasnostjo teh stavkov, tj. za uvidom v bistvo spoznavnih načinov (ki vstopajo v igro pri izvršitvi in idealno možnih uporabah teh stavkov) in dajanju smisla ter objektivnih veljavnosti, ki se bistvu primerno konstituirajo. Jezikovna obravnava zanesljivo pripada neopustljivi filozofski pripravi za uveljavitev čiste logike, ker so samo z njeno pomočjo pravi *objekti* logične raziskave in, v nadaljevanju, bistvene vrste in različnosti teh objektov izdelani do jasnosti, ki izključuje napačno razumevanje. Pri tem pa ne gre za gramatično obravnavo v empiričnem, na kateri koli historično dani jezik nanašajočem se smislu, ampak na obravnavo tiste najsplošnejše vrste, ki pripada širši sferi objektivne *teorije spoznanja* in, kar je s tem v najintimnejši povezavi, *čisti fenomenologiji miselnih in spoznavnih doživljanjev*. Ta, kot tudi njo zaobsegajoča čista *fenomenologija doživljanjev nasploh*, ima opraviti izključno z doživljaji v čisti bistveni splošnosti, ki jih je mogoče dojeti in analizirati v intuiciji, ne pa z empirično apercepiranimi doživljaji kot realnimi fakti, kot doživljaji doživljajočih ljudi ali živali v pojavljajočem se in kot fakt izkustva postavljenem svetu. Ta, v bistveni intuiciji direktno dojeta bistva in zveze, ki temeljijo v bistvu, privede le-ta deskriptivno v bistvenih pojmi in zakonitih bistvenih izjavah do čistega izraza. Vsaka taka izjava je apriorna v najizbornejšem smislu besede. To sfero bomo morali preučiti zaradi spoznavno-kritične priprave in pojasnitve čiste logike; v njej se bodo torej gibale naše raziskave.

Čista fenomenologija predstavlja področje nevtralnih preučevanj, v katerem imajo svoje korenine različne znanosti. Na eni strani služi *psihologiji kot empirični znanosti*. V svojih čistih in intuitivnih postopkih analizira in opisuje v bistvu primerni splošnosti – specialno kot fenomenologija mišljenja in spoznanja – predstavne, sodbene, spoznavne doživljanje, katere, empirično zapadene kot razrede realnih dogodkov v odvisnosti z animalno naravno dejanskostjo, podvrže psihologija izkustveno-znanstvenemu preučevanju. Na drugi strani odpira fenomenologija »izvore«, iz katerih »izvirajo« temeljni pojmi in idealni zakoni *čiste logike* in h katerim se mora povrniti, da bi jim preskrbela »jasnost in razločnost«, potrebno za spoznavno-kritično razumevanje čiste logike. Spoznavnoteoretska oz. fenomenološka utemeljitev čiste logike zaobsega raziskave, ki so zelo težavne, toda tudi izredno pomembne. Če se spomnimo razlage nalog čiste logike,² podane v I. zvezku teh Raziskav, gre tam za zagotovitev in pojasnitev pojmov in zakonov, ki zadobita vsemu spoznanju objektivni pomen in teoretsko enotnost.

² G. sklepno poglavje Prolegomen, pos. § 66.

§ 2 K razločitvi cilja takih raziskav

Vse teoretsko preučevanje, čeprav se ne giblje zgolj v izraznih aktih ali celo v dovršenih izjavah, navsezadnje vendarle terminira v izjavah. Le v takšni obliki pride resnica in še posebej teorija v stalno posest znanosti, postane dokumentiran in stalno razpoložljiv zaklad vedenja in naprej stremečega preučevanja. Ali obstaja povezava med mišljenjem in govorjenjem, ali je pojavni način sodbe, ki sklepa v obliki trditve, nujen iz bistvenih temeljev ali ne; vsekakor je gotovo, da je sodbo, ki pripada višji intelektualni sferi, zlasti znanstveno sodbo, komaj mogoče izvršiti brez jezikovnega izraza.

Potemtakem so objekti, na katere meri preučevanje čiste logike, dani najprej v gramatično obleki. Točneje rečeno, dani so takorekoč kot podstavki v konkretnih psihičnih doživljajih, ki v funkciji pomenske intencije ali pomenske izpolnitve (v zadnjem oziru kot zori, ki ilustrirajo ali delajo nekaj evidentno) pripadajo določenim jezikovnim izrazom in z njimi tvorijo *fenomenološko enotnost*.

Iz teh kompleksnih fenomenoloških enotnosti mora logik izpostaviti komponente, ki ga zanimajo, predvsem torej karakterje aktov, kjer vrši logično predstavljanje, sojenje, spoznavanje, in jih z deskriptivno analizo obravnavati, dokler to koristi zahtevi njegovih pravih logičnih nalog. Neposredno iz dejstva, da se teoretično »realizira« v določenih psihičnih doživljajih, da je v njih dano na način posameznega primera, nikakor ne smemo posneti kot dozdevne samo-umevnosti, da morajo ti psihični doživljaji veljati kot primarni objekti logičnih preiskav. Čistega logika primarno in pristno ne zanima psihološka sodba, tj. konkretni psihični fenomen, ampak logična sodba, tj. identični izjavni pomen, ki je eden od mnogih deskriptivno zelo različnih doživljajev sodbe.³ Seveda ustreza tej idealni enotnosti neka določena skupna poteza posameznih doživljajev. Toda čistemu logiku ne gre za konkretno, ampak za dotično idejo, za to v abstrakciji zapopadeno splošno, zato nima, kot se zdi, nikakršnega povoda, da bi zapustil tla abstrakcije in si namesto ideje postavil za cilj svojega preiskovalnega interesa konkreten doživljaj.

Pa vendar, četudi fenomenološka analiza konkretnih miselnih doživljajev ni pralast čiste logike, je ta za zahtevo čisto logičnega preučevanja pač nepo-

³ Gl. § 11 prve raziskave.

grešljiva. Kajti vse logično mora biti, kolikor postane kot objekt preučevanja nam lastno in kolikor naj bo mogoča evidenca apriornih zakonov, ki temeljijo v njem, dano v konkretni obliki. Najprej pa nam je logično dano v nepopolni obliki: pojem kot bolj ali manj majav besedni pomen, zakon, zgrajen iz pojmov, kakor nič manj majava trditev. Zato sicer ne manjkajo logični uvidi. Z evidenco zapopademo čisti zakon in spoznamo, da temelji v čistih miselnih formah. Toda ta evidenca visi na besednih pomenih, ki oživijo v aktualni izvršitvi zakonite sodbe. Zaradi nezapaženih ekvivokacij se lahko besedam naknadno podtaknejo drugačni pojmi in se tako za spremenjene stavčne pomene lahko napačno zahteva prej izkušena evidenca. Lahko pa tudi obratno, napačna razlaga, ki izvira iz ekvivokacije, obrne smisel čistih logičnih stavkov (recimo v empiričnopsihološke stavke) in pripelje do razpustitve prej izkušene evidence in posebnega pomena čisto logičnega.

Torej *ta* danost logičnih idej in z njimi konstituirajočih se čistih zakonov ne more zadoščati. Tako se pojavlja velika naloga, *privedi logične ideje*, pojme in zakone k *spoznavnoteoretski jasnosti in razločnosti*.

12 In sem se vmešča *fenomenološka analiza*.

Logični pojmi kot veljavne miselne enotnosti morajo imeti svoj izvor v zoru; izrasti morajo iz ideirajoče abstrakcije na osnovi gotovih doživljajev in se v novi izvršitvi te abstrakcije vedno znova izkazati, biti zapopadeni v identiteti s samimi seboj. Drugače rečeno: Nikakor se nočemo zadovoljiti z »golimi besedami«, to je z golim simboličnim razumevanjem besed, kakršnega imamo v naših refleksijah o smislu zakonov (ki so postavljeni v čisti logiki) o »pojmih«, »resnicah« itd. z njihovim množtvom posebnosti. Pomeni, ki so oživiljeni le v oddaljenih, zlitih, nejasnih zorih – če sploh v kakšnih – nam ne zadoščajo. Hočemo se vrniti k »stvarem samim«. Ob polno razvitih zorih hočemo priti do evidence, da je to tu v aktualno izvršeni abstrakciji dano zares in da je dejansko to, kar menijo besedni pomeni, ki izražajo zakon; in spoznavno-praktično hočemo prebuditi v nas dispozicijo, da zadržimo pomene v njihovi identiteti z zadostnim ponovnim merjenjem ob reproducibilnem zoru (oz. ob intuitivni izvršitvi abstrakcije). Prav tako se s ponazoritvijo *spreminjajočih se pomenov*, ki pripadajo istemu logičnemu terminu v različnih izjavnih zvezah, prepričamo prav o dejstvu ekvivokacije, s tem dobimo evidenco, da tisto, kar beseda tu in tam pomeni, dobi svojo izpolnitev v bistveno različnih momentih ali formah zora oz. v bistveno različnih splošnih pojmih. Z ločitvijo pomešanih pojmov

in s primerno spremembo terminologije dobimo tudi želeno »jasnost in razločnost« logičnih stavkov.

Cilj fenomenologije logičnih doživljajev je, da nam priskrbi potrebno široko deskriptivno (ne empiričnopsihološko) razumevanje teh psihičnih doživljajev in njihovih smislov, da bi dali vsem fundamentalnim logičnim pojmom trdne pomene, in sicer pomene, ki se pojasnijo v povratku na analitično preiskane bistvene zveze med intencijo pomena in izpolnitvijo pomena in so v svojih možnih spoznavnih funkcijah razumljivi in hkrati zanesljivi; skratka pomene, kakor jih zahteva interes čiste logike same in predvsem interes spoznavno-kritičnega uvida v bistvo te discipline. Logični in noetični temeljni pojmi so bili donedavno še zelo nepopolno pojasnjeni; bili so obremenjeni z množtvom ekvivokacij, le na račun škode in s težavo so kaj določili in vztrajali so v konsekvntni razlikovanosti, tako da je treba tu iskati pglavitni razlog za tako zaostalost logike in spoznavne teorije.

Vseeno moramo priznati, da so mnoga pojmovna razlikovanja in zamejitve čiste logične sfere postale razvidne v naravni naravnosti, torej brez fenomenološke analize. Medtem ko se izvršujejo dotični logični akti v adekvatni prilagoditvi izpolnjujočemu zoru, pa se o fenomenološkem stanju stvari samem ne reflektira. Toda tudi najpopolnejša evidenca lahko zavaja v zmoto, to, kar zapopade, se lahko napačno interpretira, njena zanesljiva odločba se lahko zavrne. Pojasnjujoče raziskave zahteva zlasti (nikakor ne naključno) nagnjenje filozofske refleksije k temu, da neopazno zamenjuje objektivno in psihološko naravnost in meša med sabo logične danosti, ki jih je treba principiuelno ločevati, čeprav se po svoji bistveni vsebini nanašajo druga na drugo, ter se tako v interpretiranju logičnih objektivitet pusti motiti z napačnim psihološkim tolmačenjem. Po svoji naravi se te jasnitve lahko izvedejo le skozi fenomenološko bistvoslovje miselnih in spoznavnih doživljajev, ob stalnem upoštevanju njim bistveno pripadajočega menjenega (točno v modusu, v katerem se ono *kot tako* v njih samih »oznanja«, »predstavlja« ipd.). Le s čisto fenomenologijo, ki je vse prej kot psihologija, kot izkustvena znanost o psihočnih lastnostih in stanjih animalnih realitet, je lahko psihologizem *radikalno* premagan. Samo ona ponuja tudi v naši sferi vse predpostavke za dokončno zagotovitev vseh čisto logičnih temeljnih razlikovanj in uvidov. Samo ona odkriva ta, iz bistvenih temeljev izvirajoči in zato najprej neizogibni videz, ki nam je tako zelo blizu: da je treba objektivno logično pretolmačiti v psihološko.

Pravkar obravnavani motivi psihološke analize so, kot lahko vsakdo opazi, bistveno povezani s tistimi, ki izvirajo iz najsplošnejših *spoznavnoteoretskih temeljnih vprašanj*. Če namreč zapopademo ta vprašanja v najširši splošnosti – tj. očitno v »formalni«, od vse »spoznavne materije« abstrahirani splošnosti – tedaj se uvrstijo v krog vprašanj, ki sodijo k popolni pojasnitvi ideje čiste logike. Dejstvo namreč, da se vse mišljenje in spoznanje naravnava na *predmete oz. odnose stvari*, jih domnevno zadene na ta način, da se njihovo »biti--na-sebi« razodene kot identifikabilna enotnost v množstvu dejanskih ali možnih miselnih aktov oz. pomenov; nadalje dejstvo, da je vsemu mišljenju lastna *miselna forma*, ki stoji pod idealnimi zakoni, in sicer pod zakoni, ki opredeljujejo objektiviteto ali idealiteto spoznanja sploh – ta dejstva, pravim budijo vedno znova *vprašanja*: kako je treba potem razumeti, da pride to »na sebi« objektivitete do »predstave«, v spoznanju do »zapopadenja«, torej da postane na koncu znova subjektivno; kaj pomeni, da je predmet »na sebi« in v spoznanju »dan«; kako lahko vstopa idealiteta splošnega kot pojem ali zakon v tok realnih psihičnih doživljajev in postane spoznavna last mišljenja; kaj pomeni opažena *adaequatio rei ad intellectus* v različnih primerih, različnih glede na to, ali zadeva spoznavajoče zapopadenje individualno ali splošno, dejstvo ali zakon itd. Jasno pa je, da so ta in podobna vprašanja vseskozi neločljiva od zgoraj nakazanih vprašanj razjasnitve čisto logičnega. Naloga jasnitve logičnih idej, kot so pojem in predmet, resnica in stavek, dejstvo in zakon itd., vodi neizogibno do istih vprašanj, ki jih moramo že zato sprejeti, ker sicer ostane bistvo jasnitve same, h kateri stremimo v fenomenoloških analizah, nejasno.

14

§ 3 Težave čiste fenomenološke analize

Težave pojasnitve temeljnih logičnih pojmov imajo svoj naravni vzrok v izrednih težavah stroge fenomenološke analize; v glavnem so enake, naj gre za imanentno analizo doživljajev v *čistem* bistvu (z izključitvijo vsake empirične fakticite in individualne posameznosti) ali pa doživljajev v empiričnopsihološki naravnosti. Psihologi se ukvarjajo s takimi težavami pri presoji notranjega zaznavanja kot izvora posameznega psihološkega spoznanja; seveda ne na korekten način, že zavoljo napačnega zoperstavljanja notranjega in zunanjega zaznavanja ne. Izvor vseh težav leži v protinaravni smeri zrenja in mišljenja, ki ju zahteva fenomenološka analiza. Namesto da se usmerjamo k *izvrševanju* množstva med seboj povezanih aktov in s tem v njihovem smislu menjene predmete takorekoč naivno postavljamo kot bivajoče in jih določamo

ali hipotetično predpostavljamo, izvajamo iz tega posledice ipd., naj bi rajši »reflektirali«, tj. te akte same in njihovo imanentno smiselno vsebino naredili za predmete. Ko so predmeti uzrti, mišljeni, teoretsko presojeni in pri tem postavljeni v kakršni koli modaliteti biti kot dejanski, naj bi našega teoretskega interesa ne usmerjali na te predmete, naj bi ne postavljali *njih* kot dejanskosti tako, kot se v intenci teh aktov kažejo ali veljajo, ampak nasprotno, prav ti akti, ki doslej niso bili predmetni, naj bi zdaj postali objekti zapopadenja in teoretskega postavljanja; v novih aktih zrenja in mišljenja naj bi jih opazovali, jih v njihovih bistvih analizirali, opisovali, jih naredili za predmete empiričnega ali ideirajočega mišljenja. To pa je miselna smer, ki nasprotuje najčvrstejšim, od začetka našega psihičnega razvoja nenehno stopnjujočim se navadam. Od tod tisto skoraj neiztrebljivo nagnjenje k ponovnemu padanju iz fenomenološke drže nazaj v preprosto objektivno; nagibe, ki so v naravni izvršitvi prisojali izvornim aktom njihove predmete, je treba podvreči tem aktom samim, oz. njim imanentnim »pojavljanjem« ali »pomenom«, cele razrede resnično bivajočih stvari naj bi uzrli kot ideje (z ozirom na to, da so lahko evidentno dani v ideativni intuiciji), kot fenomenološke sestavine njihovih predstav.

Obravnavana težava, za katero se zdi, da principiелno ogroža možnost vsake imanentne deskripcije psihičnih aktov in s tem posredno možnost fenomenološkega bistvoslovja, obstaja v tem, da se pri prehodu iz naivne izvršitve aktov v naravnost releksije, oz. v izvršitev njej pripadajočih aktov, prvi akti nujno spremenijo. Kako pravilno ovrednotiti vrsto in obseg te spremembe, kako lahko o njej – bodisi kot faktu ali kot o bistveni nujnosti – sploh kaj vemo? Težavi zadobitve trajnih, v ponavljajočem se identificiranju evidentnih izsledkov se pridružuje težava njihove *predstavitve in njihovega posredovanja drugim*. Kar je po natančni analizi popolnoma razvidno zagotovljeno kot bistveno razmerje, naj bi bilo predstavljeno z izrazi, ki so v nadaljnji diferenciaciji primerni le za nam znano naravno objektiviteto, medtem ko lahko doživljaje, v katerih se ta zavesti primerno konstituira, direktno označimo le s pomočjo večsmiselnih besed, kot so čutenje, zaznavanje, predstavlanje ipd. In ob tem si moramo pomagati z izrazi, ki imenujejo to, kar je v teh aktih intencionalno, tj. predmetnost, na katero se naravnavao akti. Aktov menjenja ni mogoče opisati, ne da bi se v izrazih sklicevali na menjene stvari. In kako hitro lahko pri tem spregledamo, da je ta soopisana in v skoraj vseh fenomenoloških deskripcijah nujno sopritegnjena »predmetnost« prevzela modifikacijo smisla, s pomočjo katere pripada ona sama fenomenološki sferi.

Če odmislimo te težave, nastopijo nove, ko s posredovanjem dobljenih uvidov prepričujemo drugega. Te uvide lahko preveri in potrdi le tisti, ki si je dodobra privadil sposobnost izvrševati čisto deskripcijo v protinaravnem habitusu refleksije, torej (sposobnost) dopustiti, da delujejo fenomenološka razmerja *čisto* na sebi. Ta čistost zahteva, da opustimo vse napačne primesi izjav, ki izhajajo iz naivnega privzemanja in presojanja predmetnosti – (predmetnosti), ki so v fenomenološko obdelanih aktih izkusile postavljanje biti. Ta čistost pa prepoveduje vsakršno drugačno obračanje k lastni bistveni vsebini aktov, torej vsakršno vrednotenje naravnih apercipij in postavk, ki se nanaša na te akte same, tj. vsako določanje le-teh (pa četudi bi bilo nedoločno splošno in eksemplarno) kot psihičnih realitet, kot stanj kakršnih koli »duševnih bistev« ali kakršne koli narave. Usposobljenosti za tak način raziskovanja ni lahko doseči in je tudi ni mogoče nadomestiti z nobeno, še tako izvrstno šolanostjo v psihološkem eksperimentu.

16

Kolikršne že so težave, ki stojijo na poti čisti fenomenologiji in posebej čisti fenomenologiji logičnih doživljajev, nikakor niso takšne, da bi se nam zdel poskus, premagati jih, brezupen. Odločno skupno delo generacije raziskovalcev, ki se zavedajo cilja in so povsem predani veliki stvari, bo (tako si upam soditi) v celoti razrešila najvažnejša vprašanja tega področja, ki se nanašajo na njegovo osnovno sestavo. To je krog dosegljivih in za omogočanje znanstvene filozofije fundamentalnih odkritij. Seveda so to odkritja, ki jim manjka slepeč blesk; manjka jim neposredno oprijemljiva koristnost za praktično življenje ali za zahtevo višjih potreb udobja; manjka jim tudi imponirajoči aparat eksperimentalne metodike, s katerim si je eksperimentalna psihologija priborila zaupanje in mnogo sotrudnikov.

§ 4 Nepogrešljivost soupoštevanja gramatične strani logičnih doživljajev

Analitična fenomenologija, ki jo potrebuje logik za svoje pripravljalno in utemeljevalno opravilo, zadeva med drugim in najprej »predstave« in poleg tega *izrečene* predstave. V teh kompleksih pa pripada njegov primarni interes doživljajem, ki se oprijemajo »goli izrazov« in stojijo v funkciji intencije pomena ali izpolnitve pomena. Vendar pa ne sme ostati izven naše pozornosti tudi čutno-jezikovna stran kompleksov (to, kar je v njih »goli izraz«) in način njihovega povezovanja z oživljajočim pomenjenjem. Znano je, kako zlahka in ne da bi to opazila, se analiza pomena pusti voditi *gramatični analizi*. Zaradi

težav direktne analize pomena bo kajpak vsak pripomoček, četudi nepopoln, s katerim bomo prej dosegli indirektni uspeh, dobrodošel; toda še bolj kot zaradi pozitivne pomoči bo gramatična analiza pomembna zaradi prevar, ki jih prinaša s seboj, ko se podtika kot *prava analiza pomena*. Surova refleksija mišljenja in njegovega jezikovnega izraza, za katero smo usposobljeni brez posebnega šolanja in jo često uporabljamo tudi za praktične miselne cilje, zadošča, da postanemo pozorni na nekakšen paralelizem med mišljenjem in govorjenjem. Vsi vemo, da besede nekaj pomenijo in da, splošno rečeno, tudi različne besede izražajo različne pomena. Če bi to korespondenco smeli imeti za popolno in a priori dano ter obenem za tisto, ki bistvenim pomenskim kategorijam preskrbi njihovo popolno protisliko v gramatičnih kategorijah, tedaj bi fenomenologija jezikovnih form hkrati vsebovala fenomenologije pomenskih doživljajev (miselnih doživljajev, doživljajev sodbe ipd.), pomenska analiza bi se tako rekoč pokrila z gramatično analizo.

Ni potrebno prav globoko preudarjanje, da bi ugotovili, da paralelizem, ki bi zadostil tem daljnosežnim zahtevam, ni podprt z bistvenimi temelji in tudi z dejanskimi ne; temu primerno se tudi gramatična analiza ne more uresničiti v golem razlikovanju izrazov kot čutno-zunanjih pojavov, marveč je principiелno določena glede na razlike pomenov. Toda te *gramatično relevantne razlike pomenov* so zdaj *bistvene* zdaj *naključne*, prav glede na to, ali praktični nameni izsilijo govorici lastne izrazne forme za bistvene ali za naključne (le da se te še posebej često izmenjujejo) pomenske razlike.

Niso pa znane le pomenske razlike, ki služijo diferenciranju izrazov. Naj spomnim le na razlike barv, kot tudi na razlike estetskih tendenc govora, ki se upirajo goli uniformnosti izraznih načinov in njihovi zvočni ali ritmični disonanci ter tako zahtevajo razpoložljivo polnino enakopomenskih izrazov.

Zaradi grobega skladanja verbalnih in miselnih razlik ter hkrati tudi besednih *form* in miselnih *form* obstaja naravno nagnjenje k temu, da za vsako izraženo gramatično različico iščemo neko logično. S tem postane *logično pomembna zadeva* to, da *privedemo odnos med jezikom in pomenom do analitične jasnosti* in da v povratku od praznih pomenov k ustrezno artikuliranim, jasnim, s polnino eksemplarnega zora nasičenim in pri tem izpolnjujočim se pomenom spoznamo sredstvo, s katerim se lahko v vsakem primeru odloči vprašanje, ali mora razlika veljati kot logična ali kot zgolj gramatična.

Splošno, ob prikladnih primerih lahko zadobljeno spoznanje razlike med gramatičnim in logičnim diferenciranjem ne zadošča. To splošno spoznanje, da gramatična razlika ne gre vedno z roko v roki z logično; z drugimi besedami, da jeziki izražajo materialne pomenske razlike daljnosežne komunikativne uporabnosti v podobnih presežnih formah kot fundamentalne logične razlike (namreč razlike, ki temeljijo v splošnem bistvu pojmov a priori) – to splošno spoznanje prav tako lahko ravna tla škodljivemu radikalizmu, ki sfero logičnih form prekomerno omeji, široko polnino logično pomenljivih razlik zavrže kot domnevno zgolj gramatično in ohrani nekaj preostalih, ki ravno še zadoščajo, da tradicionalni silogistiki dopuščajo kakršno koli vsebino. Znano je, da je BRENTANOVI, kljub vsemu zelo vreden poskus reformiranja formalne logike – zapadel v to pretiravanje. Le popolna razjasnitev bistvenih fenomenoloških razmerij med izrazom, pomenom, intencijo pomena in izpolnitvijo pomena nam tu lahko utre zanesljivo srednjo pot in privede razmerje med gramatično in pomensko analizo do zahtevane razločnosti.

§ 5 Naznačitev glavnih ciljev sledečih analitičnih raziskav

18

S tem bomo opozorili na vrsto analitičnih raziskav za jasnitev idej, ki so konstitutivne za čisto ali formalno logiko, najprej tistih, ki se nanašajo na čisto logično formoslovje, to, ki skuša, izhajajoč iz empirične povezanosti pomen-skih doživljajev, določiti na »izrazih«, kaj pravzaprav pomeni večkrat ekvivokno govorjenje o »izrazih« oz. »pomenjenju«; katere so bistvene, bodisi fenomenološke bodisi logične razlike v izražanju a priori; kako tedaj – če damo prednost fenomenološki strani izrazov – doživljaje bistvu primerno opisati, katerim čistim rodovom so podrejeni, kateri so za to funkcijo pomenjenja sposobni a priori; v kakšnem razmerju so njihova izvršena »predstavljanja« in »sojenja« z ustreznim »zorum«, kako si to v »nazornem«, ev. »potrdilnem« in »izpolnilnem«, najde svojo evidenco, ipd. Lahko je uvideti, da morajo te raziskave predhoditi vsem tistim, ki se ukvarjajo z jasnitvijo temeljnih pojmov, logičnih kategorij. V vrsto teh uvodnih raziskav spada tudi fundamentalno vprašanje o aktih oz. idealnih pomenih, ki pridejo v poštev za logiko pod imenom predstava. Jasnitev in ločitev številnih pojmov, ki jih je privzela beseda predstava in ki so docela zmedli psihologijo, spoznavno teorijo in logiko, je pomembna naloga. Podobne analize zadevajo pojem *sodbe*, in sicer sodbe v tistem smislu, ki pride v poštev za logiko. To je spregledano v tako imenovani »teoriji sodbe«, ki pa je po svoji glavnini oz. po svojih bistvenih težavah »teo-

rija predstave«. Pri tem seveda ne gre niti najmanj za psihološko teorijo, ampak za skozi spoznavno-kritične interese začrtano fenomenologijo doživljajev predstave in sodbe.

Kot lastna bistvena vsebina izražajočih doživljajev, potrebuje podrobnejšo raziskavo tudi njihova intencionalna vsebina, idealni smisel njihove predmetne intencije, tj. enotnost pomena in enotnost predmeta. Predvsem pa tudi obojestranska odvisnost, ta najprej nepojasnjeni način, kako ima lahko isti doživljaj dvojno vsebino, kako naj si in kako si lahko poleg svoje pristne realne lasti še idealno, intencionalno vsebino.

Sem spada vprašanje »predmetnosti« oz. »brezpredmetnosti« logičnih aktov, vprašanje smisla razlike med intencionalnimi in resničnimi predmeti, jasnitev ideje resnice v njenem razmerju z idejo evidence sodbe, prav tako jasnitev drugih, med seboj intimno povezanih logičnih in noetičnih kategorij. Deloma so te raziskave identične z raziskavami konstitucije logičnih oblik, kakor se seveda z jasnitvijo oblikotvornih, kategorialnih pojmov rešuje vprašanje sprejetja ali odklonitve pretendirane logične forme (dvoma, ali se od široko poznanih form razlikuje zgolj gramatično ali logično).

S tem so do določene mere naznačeni problemski sklopi, ki so v sledečih raziskavah vodilni. Te si sicer nikakor ne lastijo popolnosti. Nočejo ponuditi sistema logike, ampak predpripravo za filozofsko, iz prazvorov fenomenologije jasnjeno logiko. In tudi pota analitične raziskave so seveda drugačna kot (pota) zaključene predstavitve polno dosežene resnice v logično urejenem sistemu.

§ 6 Dodatki

1. Dodatek. Opisane raziskave vodijo mnogokrat neizogibno čez ozko fenomenološko sfero, katere študij je dejansko potreben za jasnitev logičnih idej, za to da bi jih naredili direktno evidentne. Prav ta sfera ni dana od prej, ampak se prvič začrtuje v teku raziskovanja. K razširitvi kroga raziskovanj sili ločitev številnih in zlitih pojmov, ki se v razumevanju logičnih terminov nejasno prepletajo med seboj, in odkritje resnično logičnih med njimi.

2. Dodatek. Fenomenološko fundiranje logike se spopada tudi s težavo, da mora skoraj vse pojme, ki jih namerava pojasniti, v predstavitvi spremeniti.

S tem povezana je določena in neposredno neizgladljiva pomanjkljivost sistematične zaporednosti fenomenoloških (in prav tako spoznavnoteoretskih) fundamentalnih raziskovanj. Če velja mišljenje najprej kot nekaj, kar je treba jasni, tedaj je nekritična uporaba vprašljivih pojmov oz. terminov v pojasnjujoči predstavitvi nedopustna. Predvsem pa ne gre pričakovati, da bi postala kritična analiza dotičnih pojmov nujna šele tedaj, ko bi stvarna odvisnost logičnih materij privedla do teh pojmov. Z drugimi besedami: sistematična jasnitev čiste logike, tako kot vsake druge discipline, bi – na sebi in za sebe preiskovana – zahtevala, da bi korak za korakom sledili redu stari, sistematični sovisnosti znanosti, ki jo moramo jasni. V našem primeru pa lastna sigurnost raziskovanja zahteva, da ta sistematični red vedno znova kršimo; da odstranimo pojmovne nejasnosti, ki bi nam ogrožale potek samega raziskovanja, preden bi naravno sosledje stvari lahko pripeljalo do teh pojmov. Raziskovanje se giblje v cik-caku; in ta primera je ustrezna, ker se, s pomočjo notranje odvisnosti različnih spoznavnih pojmov, vedno znova vračamo k izvornim analizam in jih moramo preverjati na novih, kakor tudi nove na njih.

20

3. *Dodatek.* Če smo naš smisel fenomenologije zapopadli, potem ne moremo več narediti obrata, ki bi bil upravičen pri poljubni interpretaciji le-te kot deskriptivne psihologije (v naravnem izkustvenoznanstvenem smislu): Vsa spoznavna teorija kot sistematična fenomenološka jasnitev spoznanja je zgrajena na psihologiji. Torej počiva končno tudi čista logika, namreč spoznavno-teoretsko pojasnjena, ki smo jo iznačili kot filozofsko disciplino, na psihologiji, pa čeprav zgolj na njeni nižji stopnji, na deskriptivnem preiskovanju intencionalnih doživljajev. Čemu tedaj tako razvnet boj proti psihologizmu?

Seveda odgovarjamo: če ohrani beseda psihologija svoj stari smisel, tedaj fenomenologija ravno ni deskriptivna psihologija, njej lastna »čista« deskripcija – tj. na podlagi eksemplarnih posameznih zorov doživljajev (pa četudi so v prosti fantaziji fingirani) izvršeno zrenje bistev in deskriptivno fiksiranje uzrtih bistev v čistih pojmih – ni empirična (naravnoslovnostna) deskripcija, temveč izključuje naravno izvrševanje vseh empiričnih (naturalističnih) apercpcij in postavk. Deskriptivnopsihološke ugotovitve o zaznavah, sodbah, občutjih, hotenjih itd. se naravnavajo na označeno realno stanje animaličnih bitij naravne dejanskosti, prav tako kot se deskriptivne ugotovitve fizikalnega stanja samoumevno naravnavajo na naravne dogodke in na take, ki imajo dejansko in ne fingirano naravo. Vsak splošni stavek ima karakter empirične splošnosti – veljavne za to naravo. Fenomenologija pa ne govori o

realnih stanjih animaličnih bitij (niti o stanjih kake možne narave sploh), ampak govori o zaznavah, sodbah, občutjih, itd., kot takih, o tem, kar jim pripada a priori, v brezpogojni splošnosti prav kot čistim posameznostim čistih vrst, o tem, kar je mogoče uvideti izključno na podlagi čistega intuitivnega zapopadenja »bistev« (bistvenih rodov, bistvenih vrst): povsem analogno, kakor govori čista aritmetika o številih, geometrija o prostorskih oblikah, na podlagi zrenja v ideativni splošnosti. Torej ne psihologija, ampak fenomenologija je fundament čisto logično (kot *vseh* umsko-kritičnih) jasnitev. Prav tako pa je, v povsem drugi funkciji, nujni fundament vsake psihologije – ki naj bi se z vso pravico smela imenovati strogo znanstvena – analogno, kot je čista matematika, npr. čisti nauk o prostoru in gibanju, nujni fundament vsake eksaktne naravoslovne znanosti (naravoslovje o empiričnih rečeh z njihovimi empiričnimi oblikami, gibanji itd.). Bistveni uvidi o zaznavah, hotenjih in vsakršnih doživljajskih oblikah veljajo sicer tudi za ustrezna empirična stanja animaličnih bitij, enako kot veljajo geometrijski uvidi za prostorske oblike narave.

§ 7 Princip brezpredpostavkovnosti spoznavnoteoretskih raziskav

Spoznavnoteoretsko raziskovanje, ki postavi resno zahtevo po znanstvenosti, mora (kot smo že večkrat poudarili) zadostiti principu brezpredpostavkovnosti. Ta princip po našem mnenju ne more pomeniti nič drugega kot: strogo izključitev vseh izjav, ki se fenomenološko ne morejo popolnoma in docela realizirati. Vsako spoznavnoteoretsko raziskovanje se mora vršiti na čisto fenomenoloških temeljih. »Teorija«, za katero stremimo, ni nič drugega kot premišljanje in evidentno razumevanje tega, kaj sta sploh mišljenje in spoznavanje, namreč po svojih čistih rodovnih bistvih; katere so vrste in forme, na katere sta bistveno vezana; katere imanentne strukture pripadajo njunim predmetnih zvezam; kaj povedo glede na te strukture npr. ideje veljavnosti, upravičenosti, neposredne in posredne evidence ter njihova nasprotja; katere posebnosti navzamejo take ideje paralelno z regijami možnih predmetnosti spoznavanja, kako formalni in materialni »miselni zakoni« po svojem smislu in delovanju postajajo jasnejši spoznavajoči zavesti skozi apriorne odnose s strukturalnimi bistvenimi zvezami, itd. Da bi to premišljenje smisla spoznavanja ne dalo zgolj mnenj, ampak, kot se tu strogo zahteva, uvidno vedenje, se mora izvršiti na način čiste bistvene intencije na eksemplarnem temelju danih doživljajev mišljenja in spoznavanja. To, da se akti mišljenja priložnostno naravnajo na transcendentne ali na neeksistirajoče in nemožne objekte, temu ne

škoduje. Kajti ta predmetna smer, to predstavljanje in menjenje kakega objekta, ki se v fenomenološkem obstoju doživljanja ne nahaja realno, je (na to moramo biti zelo pozorni) deskriptivna karakterna poteza v dotičnem doživljanju, zato mora smisel takega menjenja pustiti samega sebe jasni in se zagotoviti popolnoma na podlagi doživljaja; kako drugače bi bilo kaj takega tudi nemogoče.

Ločeno od čiste spoznavne teorije je vprašanje po upravičenosti, s katero privzemamo zavesti transcendentne »psihične« in »fizične« realitete, ali morajo biti izjave naravoslovca razumljene v dejanskem ali v prenesenem smislu, ali je smiselno in pravilno postavljati nasproti pojavljajoči se naravi, naravi kot korelatu naravoslovne znanosti, še neki drugi, v potenciranem smislu transcendentni svet, in kar je še takega. Vprašanje po eksistenci in naravi »zunanjega sveta« je metafizično vprašanje. Spoznavna teorija, kot splošna jasnitev idealnih bistev in veljavnega smisla spoznavajočega mišljenja, zaobsega sicer splošna vprašanja: ali in kako daleč je možno vedenje ali umsko domnevanje o stvarnih »realnih« predmetih, ki so spoznavajočim doživljajem principielno transcendentni, in katerim normam mora resnični smisel takega vedenja ustrezati; ne pa empirično obrnjeno vprašanje, ali mi, ljudje, na podlagi nam faktično danih dat, lahko dejansko dobimo tako vedenje, ali pa naloga: to vedenje realizirati. Kot mi razumemo, spoznavna teorija, pravilno rečeno, sploh ni nobena teorija. Ni znanost v pregnantnem smislu neke enotnosti iz teoretične pojasnitve. Pojasnjevanje v smislu teorije je pojmovanje (*Bergreiflichmachen*) posameznega iz splošnega zakona in tega zadnjega zopet iz temeljnega zakona. Na področju dejstev gre za spoznanje, da se je to, kar se je zgodilo pod danimi razvrstitvami okoliščin, *nujno* zgodilo po *naravnih zakonih*. Na področju apriornega pa gre zopet za pojmovanje nujnosti specifičnih razmerij nižje stopnje iz zaobsegajočih generalnih nujnosti in končno iz najprimitivnejših in najsplošnejših zakonov razmerij, ki jih imenujemo aksiomi. Spoznavna teorija pa nima v tem teoretičnem smislu nič pojasniti, ne gradi nikakršnih deduktivnih teorij, ki smo jo srečali v raziskavah Prolegomen kot *filozofsko dopolnitev k čisti mathesis*, razumljeno kar se da široko, ki vsako apriorno kategorialno spoznanje združi v formi sistematičnih teorij. S to teorijo teorij je njo razjasnjujoča formalna spoznavna teorija pred vsako empirično teorijo: torej pred vsako pojasnjujočo realno znanostjo, pred fizično naravoslovno znanostjo na eni in pred psihologijo na drugi strani in seveda tudi pred vsako metafiziko. Noče pojasnjevati spoznanja, faktičnega dogodka v objektivni naravi, v psihološkem ali psihofizičnem smislu, ampak hoče razjasniti idejo spoznanja po njenih konstitutivnih elementih oz. zakonih; ne želi slediti realnim zvezam

koeksistence in sukcesije, v katere so vtakani faktični spoznavni akti, ampak *razumeti idealni smisel specifičnih sovisnosti*, v katerih se dokumentira objektiviteta spoznanja; čiste spoznavne forme in zakone hoče, skozi vrnitev na adekvatno izpolnjujoče zore, dvigniti k jasnosti in razločnosti. Ta razjasnitev se izvršuje v okvirih fenomenologije spoznanja, fenomenologije, ki je, kot smo videli, naravnana na bistvene strukture »čistih« doživljajev in njim pripadajočih obstojev smisla. V svojih znanstvenih ugotovitvah že od začetka in v vseh nadaljnjih korakih ne vsebuje niti najmanjše trditve o realnem bivanju; torej ne more nobena metafizična, nobena naravoslovno znanstvena in specialno psihološka trditev fungirati v njej kot premisa.

Samo po sebi se razume, da dobi ta čisto fenomenološka »teorija« spoznanja svojo *uporabo* v vseh naravnih, v dobrem smislu »naivnih« znanostih, ki se po tej poti preobrnejo v »filozofske« znanosti. Z.d.b. preobrnejo se v znanosti, ki dajejo v možnem in zahtevanem smislu pojasnjena in zagotovljena spoznanja. Glede znanosti realitet je le drug izraz za to spoznavnoteoretično pojasnjujoče delo: »*naturfilozofski*« ali »*metafizični*« izkoristek.

To metafizično, naravoslovnoznanstveno, psihološko brezpredpostavkovnost, in nobene druge, hočemo izpolniti tudi v sledečih raziskavah. Seveda temu ne škodijo priložnostne medopazke, ki ne vplivajo na vsebino in karakter analiz, ali številne izjave, v katerih se razlagalec obrača k svoji publiki, katere eksistenca – kot tudi njegova lastna – zato še ne tvori predpostavke vsebine raziskav. Meje, ki nas zadeva, nismo prekoračili tudi, ko npr. izhajamo od faktuma jezika in obravnavamo zgolj komunikativni pomen pod njegovimi izraznimi formami, in kar je še podobnega. Lahko se je prepričati, da imajo te analize svoj smisel in spoznavnoteoretsko vrednost ne glede na to, ali obstajajo dejanski jeziki in občevanje med ljudmi, ki mu služijo, ali, če sploh, obstaja nekaj takega kot ljudje in narava, ali če vse to obstaja le v utvari in možnosti.